

MUUMI-
PAPAN
LINTUKIRJA

Wsoy

Hän oli nähnyt lokkien purjehtivan
tuuleen myrskytaivaalla, ja tyrskyjen roiskeet
olivat ryöpynneet hänen alapuolellaan
ja edessään kuin lumipilvi.

MUUMIPAPPA JA MERI

Suurkiitos WSOY:n kirjallisuussätiölle, Suomen tietokirjailijoille
ja Kuvittajat ry:lle kirjan tekemisen tukemisesta.

Ensimmäinen painos

Copyright © Moomin Characters™

All rights reserved

Sitaatit: Tove Jansson

Teksti: Sanja Hakala

Mustavalkoiset kuvat ja sivujen 8–9, 18–19, 42–43, 66–67 ja 88–89 yksiväriset kuvat

sekä kannen kuvat: Tove Jansson

Värilliset kuvat: Anni Pöyhtäri

Kansi ja graafinen suunnittelu: Riikka Turkulainen

Werner Söderström Osakeyhtiö, 2025

Lönnrotinkatu 18 A, 00120 Helsinki

ISBN 978-951-0-51233-3

Painettu EU:ssa

Tuoteturvallisuuteen liittyvät tiedustelut: tuotevastuu@wsoy.fi

MUUMI- PAPAN LINTUKIRJA

Werner Söderström Osakeyhtiö

Helsinki

Sisällys

<i>Lentäen ja laulellen</i>	8	<i>Villissä luonnossa</i>	66
Linnut ovat dinosauruksia	10	Tikat –kotikolojen kaivertajat	70
Ruumiinrakenne elintapojen mukaan	12	Lehdossa ja rantametsässä	72
Perhe-elämää	14	Sekametsässä	74
Kuu kiurusta kesään	16	Havumetsässä	76
<i>Ihmisen lähellä</i>	18	Aarnimetsässä	78
Varpuset – ihmisen jalanjäljissä	22	<i>Lintukotoja ja munankuoria</i>	80
Kinastelua kaupattorilla	24	Metsäaukiolla	82
Puistonurmen tallaajat	26	Lapissa ja taigametsässä	84
Pihapiirin tuttavat	28	Tuntureilla	86
Kuhinaa lintulaudalla	30	<i>Yhteyttä etsimässä</i>	88
<i>Ihmisen ja lintujen pitkä historia</i>	34	Lintulaudoista linturalleihin	90
Maaseudun monet linnut	36	Lintujen metsästys	92
Viljelysmaalla	38	Lintujen ja elonkirjon suojelu	94
Niittyjen reunamilla	40	Lintuhavaintoni	96
<i>Vesistöistä riippuvaisia</i>	42	Hakemisto	100
Lokit – luotojen hoviväkeä	46		
Rantaniityllä	48		
Soisella aukealla	50		
Ruovikon tuntumassa	52		
Joen varrella	54		
<i>Ilmailutaiturit</i>	56		
Rantavesien rakkaat ystävät	58		
Pienellä ulapalla	60		
Itämerellä ja saaristossa	62		
Jäämerellä ja pohjoisen rannoilla	64		

Esipuhe

Muinaisten suomalais-ugrialaisten tarinoiden mukaan maailma syntyi linnun munasta. Ajatus lintujen erityisyydestä on kulkenut halki ihmiskunnan historian. Linnut ovat aina muistuttaneet meitä jostakin suuremmasta. Ne sitovat vaivattomalla kulkemisellaan yhteen planeettamme kaikki maat ja vedet ja taivaat.

Linnut ovat älykkäitä, sosiaalisia ja taitavia. Niiden maaginen lentotaito on antanut siivet mielikuvituksellemme ja innoittanut ylittämään maalliset rajoitteemme. Niiden laulu sulostuttaa päivämme niin metsän siimeksessä, ruovikon laitamilla kuin kaupungin hulinassakin. Niiden syysmuutto on kuin luonnon fanfaari menneelle kesälle ja elämän kiertokululle, ja keväinen vähäväkisempi paluu kuin kauan odotettu kirje vanhalta ystävältä.

Linnut auttavat meitä kurottamaan myös kauas historian hämäreihin, sillä ne kantavat suomuisissa varpaisaan muistoa esi-isistään dinosauruksista. Ne ovat näkyvin jäännös ajasta ennen edellistä joukkosukupuuttoa – ja kirkuva varoitus itse aiheuttamastamme kuudennesta sukupuuttoaallosta.

Linnut ovat luonnon omia viestinkantajia. Niiden hienovaraista todistusta luonnon tilasta on käännetty ihmisten kielille uudestaan ja uudestaan kautta viime vuosisadan. Rachel Carsonin kirja ”Äänetön kevät” vuodelta 1962 synnytti nykyisen kansainvälisen ympäristöliikkeen. Hiukan aiemmin, jo vuonna 1950 ilmestynyt Yrjö Kokon ”Laulujoutsen – Ultima Thulen lintu” puolestaan on suomalaisen luonnonsuojelukirjallisuuden klassikko. Se pelasti kansallislintumme viimeiset suomalaiset yksilöt ja auttoi elvyttämään lajin sen nykyiseen loistoonsa.

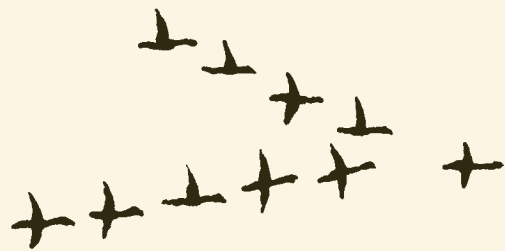
Lintulajeja on koko maailmassa vain reilut kymmenen tuhatta. Se kuulostaa paljolta, mutta esimerkiksi hyönteisten miljooniin verrattuna luku on pieni. Lintuja on hyvin vähän ja ne ovat hyvin herkkiä – aivan kuten me nisäkkäätkin.

Tällä hetkellä suuri osa planeettamme lintulajeista ker- too surullista tarinaa. Niiden populaatiot ovat romahtaneet, ja olemme menettäneet miljardeja yksilöitä viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana. Kokonaan poissa on liki 200 lajia. Tutkijat arvelevat, että jos jatkamme nykyisen kaltaista eloamme, kolmasosa lajeista on vaarassa vuosisadan loppuun mennessä. Niillä ei enää olisi paikkaa missä elää eikä ruokaa mitä syödä.

Jokainen hiipuva lintulaji on kertomistaan odottava tarina pelastumisesta.

Tämä kirja on kunnianosoitus Suomen linnuille. Samalla se on kutsu toimintaan. Elonkirjo, ja linnut sen näkyvimpinä viestinkantajina, on vaarassa meidän takiamme. Me olemme tuhonneet liian suuren osa meitä elossa pitävästä planeetasta ja lintujen elintilasta. Olemme polttaneet niin paljon öljyä, kivihiiltä ja metsää, että elämää ylläpitävä vaka- kaa ilmasto on romahtamaisillaan. Olemme luoneet talousjärjestelmän, jonka näkökulmasta nämä molemmat ovat hyviä asioita.

On aika lopettaa. On aika rakentaa uudestaan tapamme olla osa luontoa. Seuraavan kerran, kun näet linnun, kuule sen viesti. Jokainen laulu, jokainen lento, jokainen laji on osa elävää kokonaisuutta, joka pitää meidät hengissä tällä yksinäisellä, pienellä kotiplaneetallamme.

Kirjassa käytetyt luokitukset

Pesivien parien määrä:

- 0-1000
- 1000-10 000
- 10 000- 100 000
- 100 000- 500 000
- 500 000- 8 000 000

Uhanalaisuus:

- ÄÄRIMMÄISEN UHANALAINEN
- ERITTÄIN UHANALAINEN
- VAARANTUNUT
- SILMÄLLÄPIDETTÄVÄ
- ELINVOIMAINEN
- (VIERASLAJI)

Uhanalaisuusluokitus kuvaa lajin sukupuuttoriskiä. Luokituksessa tarkkaillaan kannan muutosta, ei pelkästään yksilöiden määrää. Pienikin kanta voi olla elinvoimainen, jos yksilöiden määrä ei muutu. Toisaalta yleinenkin laji voi olla uhanalainen, jos sen kanta vähentyy nopeasti.

Lentäen ja laulellen

He kaipasivat ystävällisiä pikku ääniä,
joita maissa kuuluu illan tullen,
lehtien kahinaa yötulessa, linnun piiskutusta,
kotiin kiiruhtavia askeleita.

MUUMIPEIKKO JA PYRSTÖTÄHTI

Linnut ovat dinosauruksia

Ihmiset ja muut nisäkkäät hallitsevat nyky maailmaa. Parisataa miljoonaa vuotta sitten asiat olivat toisin: dinosaurukset ja muut suuret matelijat olivat ravintoverkkojen huipulla sekä maalla, merellä että ilmassa. Dinosaurusten valtakausi loppui äkillisesti 65,5 miljoonaa vuotta sitten. Kymmenen kilometrin levyinen meteoriitti putosi silloin Meksikoon ja muutti planeettamme ilmaston. Kaikki maapallon suurikokoiset eliöt kuolivat – ja valtaosa pienistäkin. Dinosauruksista vain kaikkein sitkeimmät selvisivät. Ne elävät edelleen.

MILLOIN LINNUT ILMESTYIVÄT?

Linnut kuuluvat kahdella jalalla juokseviin theropodi-dinosauruksiin. Tässä ryhmässä oli paljon rakastettuja petoja, kuten ison koiran kokoiset *Velociraptorit* ja jopa kuusi metriä korkea *Tyrannosaurus rex*. Lintujen esi-isät olivat ryhmän pienempiä lajeja, ehkä noin korpimäisiä. Nykyisin tiedetään, että monet dinosaurukset näyttivät lintumaisilta höyhenpukuineen.

Lintujen esi-isä sukulaistensa Tyrannosaurusuksen ja Velociraptorin kanssa. Tutkijat eivät oikeasti tiedä, minkä värisiä näiden muinaisten dinosaurusten iho, suomet ja sulat olivat. Värikyset on arvattu nykyisin elävien lintujen ja matelijoiden tyyppisiksi.

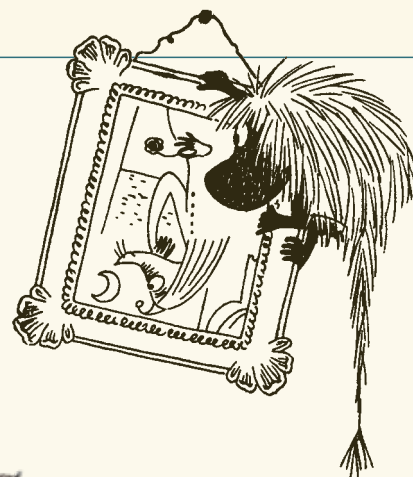

*– Siellä oli vain jonkinlainen vanha rotta, sanoi Muumipeikko pahantuulisena.
– Ei se ollut rotta, Tuu-tikki sanoi. – Se oli peikko. Samanlainen peikko kuin sinäkin olit ennen kuin sinusta tuli muumipeikko. Tuollaiselta sinäkin näytit tuhat vuotta sitten.*

TAIKATALVI

Lähimmät sukulaiset

Linnut ovat höyhenpukuisia matelijoita. Katso vaikka kanan suomalaisia varpaita, ja yhdennäköisyys on selvä! Lintujen lähimpiä clossa olevia sukulaisia ovat krokotiilit ja kilpikonnat. Molemmat tallasivat maapallolla jo dinosaurusten aikaan. Matelijoiden ja meidän nisäkkäiden lähimmät yhteiset esi-isät, amniootit, elivät yli 300 miljoonaa vuotta sitten.

Lintuja on nykyisin nelisenkymmentä heimoa, ja 10 900 lajia. Yli puolet kaikista lajeista kuuluu varpuslintuihin. Suomessa pesii noin 250 lintulajia, joista reilu sata on varpuslintuja.

Ruumiinrakenne elintapojen mukaan

Lintujen rakenne kertoo niiden elämästä yhdellä vilkaisulla melkein kaiken: miten ne liikkuvat, mitä ne syövät, mihin aikaan päivästä ne puuhailevat... Pelkästään rakennetta vertailemalla voi jo arvuutella niiden evolutiivisia sukulaissuhteitakin. Joskus se on kuitenkin hämäävää, sillä jotkin lajit ovat samannäköisiä koska ne elävät samalla tavalla, vaikka ovatkin vain kaukaista sukua.

Vihervarpusella on siemensyöjän vahva nokka.

Kapeanokkainen västäräkki syö vain ötököitä.

JOKA OKSAN PIKKULINNUT

Varpuslintuja on koko maailmassa 6533 lajia, ja se on kaikkein monimuotoisin linturyhmä. Suurin osa lajeista on sopusuhtaisia ja pieniä. Niiden jaloilla voi ottaa kiinni pienistäkin oksista ja kapeilla siivillä sekä liikkuvaisella pyrstöllä ohjailla lentoa näppärästi tiheänkin kasvuston lomassa. Suurin osa viihtyykin metsissä ja pusikoissa. Ruokatavoiltaan varpuslinnut ovat kehittyneet monenlaisiksi, minkä huomaa niiden nokkien muodoista: osalla on terävä pikkunokka, jolla on hyvä nappailla ötököitä, toiset taas ovat kaikkiruokaisempia ja niillä on korkeampi, monikäyttöisempi nokka. Siementen syöjillä on tukevimmat nokat.

RÄPYLÄT VEDESSÄ

Sorsalintuja on 178 lajia. Niillä on uimiseen täydellisesti soveltuvat räpylät ja useimmilla vesikasvien repimiseen ja pohjamudan seulomiseen sopivat lättänät nokat. Ne ovat niin sopeutuneita veteen, että liikkuvat maalla kömpelösti.

Rantalinnut taas ovat monimuotoisempi 390-lajinen heimo, joihin kuuluvat esimerkiksi kahlaajat ja lokit. Moni niistäkin viihtyy veden äärellä, ja siksi osalla niistäkin on räpylät, mutta ne ovat samalla pitkäjalkaisia ja sorsia parempia juoksemaan. Nokkien monista muodoista voi päätellä, että eri lajit ovat erikoistuneet erilaisiin ruokatapoihin.

Sinisorsa syö vesikasveja.

Rantalintuihin kuuluva merikihu on lihansyöjä.

Huuhkaja on Suomen suurin pöllö.

Maakotka on suuri päiväpetolintu.

Siro ampuhaukka kuuluu jalohaukkoihin.

Fasaani kuuluu kanalintuihin.

Tervapääsky on tyypillinen kiitäjälintu.

KOUKKUNOKKAISET LIHANSYÖJÄT

Pöllölintuja on 255 lajia. Lihan repimiseen sopiva koukkunokka ja terävät kynnet paljastavat, että petojahan ne, jok'ikinen. Ne saalistavat öisin, joten niillä on suuret, pimeään sopeutuneet silmät ja pörröisen pehmoisen höyhenpeite, jonka ansiosta ne voivat lentää ääneti saaliinsa lähelle.

Päiväpetolinnuilla, joita on 266 lajia, on monia samanlaisia ominaisuuksia, kuten terävät kynnet ja koukkunokka. Niiden saalistus päivänvalossa perustuu kauas näkeviin silmiin, leveisiin siipiin, joilla on hyvä kaarrella ylös päin nousevien ilmavirtausten mukana, ja kykyyn syöksyä saaliin kimppuun kaukaa. Toinen hyvin samalla tavalla saalistava ja siksi samannäköinen ryhmä on **jalohaukkalinnut**, jotka ovat kuitenkin läheisempää sukua papukaijolle kuin päiväpetolinnuille. Niitä on 65 lajia.

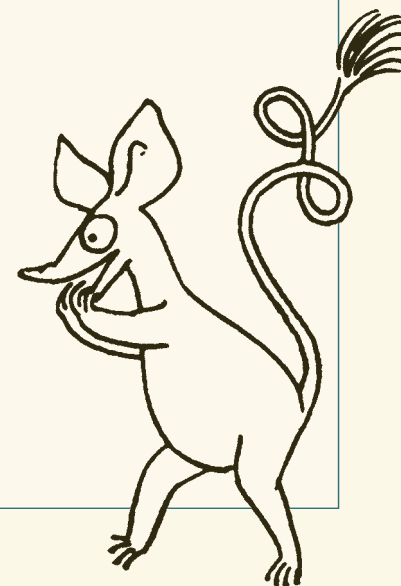
MAASSA VAI ILMASSA?

Kanalintuja on 302 lajia. Niiden lihaksikkaat jalat ja lyhyen töpäkät siivet kertovat, että ne mieluummin juoksevat kuin lentävät. Ne hallitsevat suurikokoisina ja rohkeina maan tasalla ja räpistelevät lentoon vain lyhyille matkoille.

Kiitäjälinnut päinvastoin ovat sopeutuneet ilman haltijoiksi. Ryhmän tieteellinen nimi tarkoittaa jalattomia, koska ne eivät juuri käytä jalkojaan. Monet kiitäjälajit viettävät suurimman osan ajastaan ilmassa kapeiden siipiensä varassa kieppuen. Niitä on maailmassa 497 lajia, joihin kuuluvat kotoisen tervapääskyn lisäksi myös pikkiriikkiset kolibrut. Jos lentää paljon, keveys on hyödyksi!

Nisäkäsmäisin lintu

Kaikkein kummallisin lintuheimo on kiivilinnut, johon kuuluu vain viisi lentokyvyttöä lajia. Ne juokseentelevat Uuden-Seelannin sademetsien pohjalla kuin pörröiset pikku nisäkkäät. Niiden sieraimetkin ovat nokan päässä eikä juurella niin kuin muilla linnuilla, joten ne nuuskuttelevat reittiään päästäismäiseen tapaan. Niiden naarat kantavat munia sisällään niin kauan, että poikaset voivat kuoriutua ja juosta menojaan heti munimisen jälkeen.

Perhe-elämää

Jo lintujen esi-isät, dinosaurukset, olivat hyviä vanhempia. Ne rakensivat pesiä, hautoivat munia, ruokkivat vastakuoriutuneita liskonpoikiaan ja opettivat ne etsimään ravintoa tai saalistamaan.

Moni dinosauruslaji oli älykäs ja sosiaalinen, aivan kuten linnutkin ovat.

KOSIOMENOT

Lintujen elämän näyttävimpiä vaiheita ovat keväiset kosiomenot eli soidin, joiden tarkoitus on valita paras mahdollinen parittelukumppani. Monilla lajeilla soitimeen liittyy jos jonkinlaista hyppelyä ja tanssahtelua. Tikat kopsuttelevat suurelleisiksi puiden runkoja yrittäessään näyttää kumppaniehdokkaille, kuinka mahtavia pesänrakentajia ne ovat! Metsot taas kokoontuvat metsäaukioille ryhmiksi, joissa komeimmat kukot taistelevat pyrstöt pöyheinä.

Sana emo tarkoittaa linnuilla sekä isää että äitiä.

Silkkiukun soitimeen kuuluu pitkä paritanssi, jossa koiras ja naaras nyökkäilevät ja kääntelevät ylväitä pitkiä kaulojaan samaan tahtiin.

Talitiainen

VANHEMPAINHOIVA

Kaikki linnut hoivaavat jälkeläisiään ainakin munien hautomisen verran. (Jopa käki pitää huolen, että *joku muu* hautoo sen munat.) Hautoja on useimmilla lajeilla naaras, jolloin koiras auttaa ruokkimalla sitä. Toisaalta monilla varpuslinnuilla ja isoilla sorsalinnuilla vanhemmat vuorottelevat. Antarktiksella elävillä keisaripingviineillä ainoastaan koiras hautoo.

Pikkulintujen vastakuoriutuneet poikaset ovat kaljuja, sokeita ja aivan avuttomia, joten niiden hoivaamisessa on suuri työ. Emot joutuvat lentämään viikkokausia edestakaisin nokat täynnä ruokaa. Joillakin lajeilla samasta pesästä saattaa huolehtia jopa kolme emoa, jos naaras paritteli kahden eri koiraan kanssa ja molemmat innokkaista isistä haluavat osallistua. Esimerkiksi rautiaisen ja kirjosiemen pesueissa on melkein aina useamman koiraan jälkeläisiä, ja yhdellä koiralla voi olla poikasia monen naaraan kanssa. Joillain pitkäikäisemmillä linnuilla, kuten joutsenilla, pariskunta pitää yhtä kesästä toiseen. Joutsenen ja muiden sorsalintujen poikaset osaavat liikkua heti synnyttyään, mutta niitäkin emot kaitsevat kauan.

Ei minulla ole aikaa olla vihainen. Kahdeksan- tai yhdeksäntoista lasta, jotka pitää pestä, panna vuoteeseen, riisua ja pukea, syöttää, niistää ja Mörkö ties mitä kaikkea. Ei, nuori ystäväni, minulla on aina hauskaa!

MUUMIPAPAN UROTYÖT

LAULU ON VIESTI LAJITOVEREILLE

Varikset raakkuvat, sorsat vaakkuvat, kyyhkyt kujertavat, kanat kotkottavat, pöllöt huhuilevat, haukat ja tikat kiljahtelevat... Lintujen ääni syntyy syvemmällä kurkussa kuin nisäkkäiden, henkitorven alapäässä. Siellä olevan lauluelimen kalvoilla ja lihaksilla ne voivat ohjata ilman kulkua taidokkaasti. Varpuslinnut voivat tuottaa jopa kahta erilaista ääntä yhtä aikaa.

Yksikertaisilla huudoilla linnut varoittavat toisia vaaroista. Monimutkaisemmilla lauluillaan ne ilmoittavat reviirinsä rajat, houkuttelevat parittelukumppaneita ja ylvästelevät kilpailijoille. Suomessa laulaja on yleensä koiras, mutta varsinkin tropiikissa elää paljon lajeja, joiden naaraatkin laulavat. Niiden kosiomenoihin kuuluu monimutkaisia duettoja.

Monet linnut oppivat laulunsa lajitovereita kuuntelemalla. Jotkut saattavat myös sisällyttää siihen muiden lajien laulun osia tai ympäristön ääniä, kuten puron pulputusta. Suomen monipuolisimpia laulajia ovat kertuset. Monet varislinnut ja kottarainen taas voivat oppia matkimaan jopa ihmisen puhetta! Kovaäänisin lintumme on kaakkuri. Se huutaa soidinhuutonsa aivan tyyne vedenpinnan tuntumassa, jolloin vesi tehostaa äänen kuulumista.

Viitakertunen

Mustarastas

*Tämä ilta on laulun ilta, ajatteli
Nuuskamuikkunen. Uuden laulun,
jossa on yksi osa odotusta, kaksi
osaa kevätkaikhoa ja loput vain
hillitöntä hurmaa siitä, että saa
vaelttaa, olla yksin ja viihtyä
oman itsensä seurassa.*

NÄKYMÄTÖN LAPSI JA MUTTA KERTOMUKSIA:
KEVÄTLAULU

Reviiri

Reviiri on alue, jolle lintu ei päästä muita oman lajinsa yksilöitä – tai ainakaan samaa sukupuolta olevia. Maakotkan reviiri saattaa olla jopa 300 neliökilometriä. Monille pikkulinnuille riittää pesän ympäristö.

Valloittava opas kaikille lintubongaajille ja luonnonystäville

Muumipapan lintukirja johdattaa lukijansa metsien, vesistöjen ja kaupunkien siivekkäiden asukkaiden maailmaan. Se tarjoaa paljon kiehtovaa tietoa ja upeat piirroskuvat yli 150:stä Suomessa yleisestä linnusta. Kirjassa tutustutaan metsien peippoihin ja sieppoihin, niittyjen virtaviivaisiin haukkoihin, ruovikoiden sirkkuihin, kerttuihin ja pitkäjalkaisiin haikaroihin sekä monenmoisiin sorsiin ja lokkeihin.

Lajikuvausten lisäksi kirja tarjoaa tietoa muun muassa lentotaidosta, lintujen jännittävästä evoluutiosta sekä niiden käyttäytymisestä muuttomatkoineen ja kosiomeneineen. Kirjan avulla opit tunnistamaan pihapiirin vierailijoita ja hieman harvinaisempiakin sirkuttajia.

Lähde linturetkelle Muumipapan jalanjäljissä!

Evoluutiobiologi **Sanja Hakalan** mukaansatempaavat tekstit ja **Anni Pöyhärin** upeat värikuvat kulkevat kirjan sivuilla rinnatusten **Toven Janssonin** alkuperäisten piirrosten ja sitaattien kanssa.

Lue myös:

HEMULIN KASVIO
NUUSKAMUIKKUSEN
KALAKIRJA
PIKKU MYYN
ÖTÖKKÄKIRJA
MUUMIMAMMAN
SIENIKIRJA

www.wsoy.fi

56.8

ISBN 978-951-0-51233-3